

OKSİDENTALİST BİR SÖYLEM OLARAK ÇAĞLAYANLAR: TÜRK KİMLİĞİNİN KURMACA DÜZLEMDE İNŞASI*

Occidentalism Discourse in Çağlayanlar: Fictional Representations of Turkish Identity

UĞUR YOKSUL**

Öz

Oryantalizm, Batı'nın Doğu'yu kültürel, entelektüel ve siyasi anlamda tahakküm altına alma çabasının teorik bir yansıması olarak, Doğu'nun edilgen ve ötekileştirilmiş biçimde temsiline dayanır. Bu durum, Doğu'nun kendini koruma ve kimliğini yeniden inşa etme yönünde çeşitli tepkiler üretmesine neden olmuştur. Bu tepkilerden biri olarak şekillenen Oksidentalizm, sistemli ve kuramsal bir yapıdan ziyade, Oryantalist söylemlere karşı geliştirilen savunmacı ve tepkisel bir duruş olarak değerlendirilebilir. Oksidentalizm, salt Batı karşıtlığı ile sınırlı olmamakla birlikte, tarihsel süreçte sıklıkla bu biçimde algılanmıştır. Doğu'nun özne, Batı'nın ise öteki olarak konumlandığı bu yaklaşım, özellikle edebi metinlerde kültürel kimlik inşasının bir parçası hâline gelmiştir. Türk edebiyatında bu eğilimin somut örneklerinden biri, Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Çağlayanlar* adlı eseridir. Müftüoğlu, bu eserinde Batı medeniyetine dair eleştirilerde bulunmakla kalmayıp, aynı zamanda Türklük ve milli kimlik ekseninde bir bilinç oluşturmayı hedeflemiştir. *Çağlayanlar*, içeriğindeki hikâyeler aracılığıyla Batı karşısında Türk kimliğinin yüceltilmesi ve Doğu'nun kültürel direncinin vurgulanması açısından Oksidentalist bir perspektif taşır. Bu çalışmada, söz konusu eserdeki Oksidentalist yansımalar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Oksidentalizm, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Çağlayanlar, Türk Kimliği

Abstract

Orientalism can be considered a theoretical reflection of the West's effort to dominate the East culturally, intellectually, and politically. It is based on the representation of the East as passive and othered. This situation has led the East to produce various reactions in an effort to protect itself and reconstruct its identity. One such reaction is Occidentalism, which can be regarded not as a systematic or theoretical structure, but rather as a defensive and reactive stance developed against Orientalist discourses. Although Occidentalism is not limited to mere opposition to the West, it has

* **İntihal Taraması:** Bu makale intihal taramasından geçirildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Geliş/Received: 5 Haziran/June 2025 | **Kabul/Accepted:** 25 Haziran/June 2025 | **Yayın/Published:** 30 Haziran/June 2025

Atıf/Cite as: Uğur Yoksul, Oksidentalist Bir Söylem Olarak Çağlayanlar: Türk Kimliğinin Kurmaca Düzlemde İnşası, Edebiyat Bilimleri 8 (Haziran/June 2025), 36-47 <https://doi.org/10.5281/zenodo.16283041>

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, yoksulugur@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4536-8517.

often been perceived as such throughout history. This approach, in which the East is positioned as the subject and the West as the other, has become a part of cultural identity construction, particularly in literary texts. One concrete example of this tendency in Turkish literature is Ahmet Hikmet Müftüoğlu's work *Çağlayanlar*. In this work, Müftüoğlu not only criticizes Western civilization, but also aims to cultivate a consciousness centered on Turkishness and national identity. *Çağlayanlar*, through its stories, carries an Occidentalist perspective in terms of glorifying Turkish identity in the face of the West and emphasizing the cultural resistance of the East. This study will examine the Occidentalist reflections found in the aforementioned work.

Keywords: Occidentalism, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Çağlayanlar*, Turkish Identity

Giriş

Oryantalizm kavramı, Doğu toplumlarının kültürel, tarihsel, dilsel ve sosyal yönlerini inceleyen araştırmaların genel adıdır. Bu alanda çalışan araştırmacılar ise "oryentalist" ya da "şarkiyatçı" olarak adlandırılmaktadır; ancak, bu terimin anlamı zaman içinde değişiklik göstermiştir. Söz gelimi, 1683 yılında Yunan kilisesine mensup bir şahsın oryantalist olarak tanımlandığı bilinmektedir. Öte yandan, kelime modern anlamıyla yani Doğu üzerine uzmanlaşmış bir araştırmacıyı ifade edecek şekilde ilk kez 1779 yılında kullanılmıştır (Bulut, 2007, s, 428).

Oryantalizm kavramının arka planında, Hristiyan Batı dünyasının İslam coğrafyasını potansiyel bir tehdit olarak algılaması ve bu tehdidi anlamlandırma çabası yer alır. Başlangıçta savunma ve analiz amacıyla ele alınan Doğu, zamanla Batı'nın tahakküm kurmak istediği bir alan hâline gelmiştir. Bu bağlamda Doğu'nun, Batı denetimi altında zararsız bir şekilde varlığını sürdürmesi gerektiği fikri benimsenmiştir. Bu anlayış, "öteki" kavramını doğurmuş; Doğu, Batı'nın karşısında konumlandırılan bir 'öteki' olarak şekillendirilmiştir. Oryentalist söylem, Doğu'yu geri kalmış, eğitilmesi gereken ve olumlu tüm nitelikleri Batı'dan almak zorunda olan bir yapı olarak kurgular. Hilmi Yavuz'un değerlendirmesine göre, Doğu'nun bu şekilde ötekileştirilmesi süreci, Batı'nın kendisini merkeze yerleştirdiği ve Avrupa kültürünün Hristiyanlıkla özdeşleştirildiği 1492 yılı itibarıyla başlamıştır (Yavuz, 2006, s, 56).

Batı düşüncesine göre Doğu, modernleştirilmesi ve dönüştürülmesi gereken bir coğrafyadır; bu amaç doğrultusunda kullanılan her türlü yöntem ise meşru kabul edilir. Oryantalizm'i, Doğu üzerinde bir tahakküm kurma ve onu sömürge alanı olarak görme ideolojisi şeklinde değerlendiren ve bu anlayışı eleştirel bir biçimde sorgulayan isim Edward Said olmuştur. Said'e göre Batı, Doğu'yu kendi denetimine alarak onu yeniden tanımlamak ve inşa etmek istemektedir (Said, 2013, s,14).

Oryentalist düşüncenin inşa sürecinde, özellikle 17. yüzyıldan itibaren kaleme alınan seyahatnameler önemli bir rol oynamıştır. Bu metinlerde Doğu, çoğunlukla önyargılı bir bakış açısıyla; ilkel, barbar, eğitimsiz ve Batı'dan farklı diğer bir ifadeyle, "öteki" olarak tasvir edilmiştir. Bu anlatıların nesnel olup olmadığı ise Batı açısından ikincil bir meseledir. Zira Batı, Doğu üzerinde tahakküm kurma niyetiyle, onu ötekileştirmek adına elindeki tüm söylemsel araçları seferber etmiştir. Nitekim Jale Parla'nın ifadesiyle, "Kolonyalist

söylemler sömürge halklarını her zaman yok saydılar; sayamadıkları zamansa onları insan-altı yaratıklar olarak gördüler” (Parla, 2014, s, 11).

Batı'nın Doğu üzerindeki tahakkümcü yaklaşımı, Oryantalist söylem içinde yeni bir kavramın doğmasına zemin hazırlamıştır: Self-Oryantalizm. Bu kavram, Doğulu bireyin kendi toplumunu Batılı perspektiften değerlendirerek, Doğu hakkında hüküm vermesini ifade eder. Özellikle modernleşme süreciyle birlikte bazı Doğulu entelektüellerin kendilerini Batılı gibi konumlandırmaları ve Batı'nın Doğu'ya dair öne sürdüğü düşünsel çerçeveyi içselleştirmeleri, self-oryantalizmin temelini oluşturur. Bu durumun ortaya çıkışında yalnızca bireysel yönelimler değil, aynı zamanda Batı'nın sömürgeci ve emperyalist stratejileri de belirleyici olmuştur. Başka bir deyişle, Batı'nın fikirleri ve ideolojileri, edebi ve kültürel üretim yoluyla yayılmış; düşünsel anlamda yeni yaşam alanları yaratmıştır (Eagleton vd, 1993, s,76).

Batı'nın Doğu üzerinde egemenlik kurma arzusuna karşılık, Doğu'nun kendini savunma refleksiyle Batı'yı inceleme nesnesi hâline getirmesi, Oksidentalizm kavramının doğmasına yol açmıştır. Türkçeye “Batı bilimi” olarak da çevrilen bu kavram, Oryantalizm'in Doğu'yu tanımlarken başvurduğu “öteki” inşasına benzer şekilde, Batı'yı farklılaştırarak anlamlandırma çabasıyla ortaya çıkar. Şevket Yavuz'un değerlendirmesine göre, Oryantalizm nasıl Doğu'yu kurgusal ve idealize edilmiş bir biçimde tasvir ederek yeniden inşa etmeye çalışıyorsa, Oksidentalizm de benzer bir şekilde Batı'ya dair hayalî bir imge oluşturur (Yavuz, 2006, s, 110-111).

38

Oksidentalizm kavramına dair yapılan tanımları sistematik hâle getiren Abdullah Metin, bu olguyu üç temel başlık altında inceler. Ona göre Oksidentalizm; Doğu'nun Batı'yı anlamaya yönelik analizleri ve kendini savunma çabaları, Batı karşıtı ya da düşmanca yaklaşımlar ile Batılılaşma sürecinde Batı'nın daha yakından tanınması şeklinde üç ana bağlamda incelenebilir. Bu üç yaklaşımın ortak paydası ise, Batı'nın inceleme nesnesi olarak konumlandırılmasıdır. (Metin, 2011, s,50).

Alkım Saygın, oksidentalist söylemleri çeşitli temalar çerçevesinde sınıflandırır: Üstünlük, karşıtlık, karşılıklı etkileşim, kopukluk, faydacılık ve hâkimiyet arzusu bu anlamda ifade edilebilir. Bu çerçevede, oksidentalist yaklaşımın içinde farklı ve zaman zaman birbiriyle çelişen düşünsel tutumlar yer almaktadır. Örneğin, bazı söylemlerde Doğu'nun Batı karşısında üstün olduğu iddia edilirken; bazı yaklaşımlar Batı ve Doğu'nun temelde farklı medeniyet sistemlerine dayandığını öne sürer. Diğer bazı söylemler ise bu iki dünyanın sürekli etkileşim içinde olduğunu vurgular. Ayrıca, Batı ile Doğu'nun değerler ve uygarlık temelleri açısından bütünüyle ilişkisiz olduğu ya da Doğu'nun Batı'dan yalnızca yarar sağlama amacıyla olduğu şeklindeki görüşler de oksidentalist söylemin içerisinde yer almaktadır. Son olarak, Batı'nın Doğu tarafından tahakküm altına alınması gerektiği yönündeki ifadeler de bu söylemin bir başka yönünü oluşturur (Saygın, 2015, s, 68-70). Bu söylemlerden hareketle oksidentalizm'in bir bütün halinde hareket etmediği yorumu çıkarılabilir.

Doğu'nun kendisini tepkisel olarak savunma ve Batı'ya cevap verme girişimi oksidentalist bir yaklaşım olarak oryantalizm'in içinden doğmuştur. Ahmet Çaycı'nın

ifadesiyle, “Oksidentalizm planlı ve programlı bir gelişme olmayıp sadece bir tepki ya da kendi karşıtını üretme olarak ifade edilebilir” (Çaycı, 2018, s, 69). Bu bağlamda oksidentalizm, Doğu toplumlarının Batı’ya karşı geliştirdiği, kimi zaman savunma refleksiyle şekillenen bir yüceltme söylemi olarak değerlendirilebilir. Bu söylem, sistematik olmamakla birlikte Batı’yı değersizleştirme eğilimi taşır. Bir başka deyişle, Batı’nın Doğu’yu hayalî bir ‘öteki’ olarak kurgulamasına karşılık, oksidentalizm de Batı’yı nesneleştirerek, Doğu’yu özne konumuna yerleştiren karşıt bir imge üretir. Alim Arlı’ya göre ise oksidentalizm, varlığını büyük ölçüde oryantalizm’e karşı geliştirdiği savunmacı tepkiler üzerinden sürdürmektedir (Arlı, 2004, s, 69).

Oryantalizm’in inşa etmeye çalıştığı, küçük gördüğü Doğu toplumlarında karşıt tepki ve Batı’yı küçümseme davranışı oksidentalizmle meydana gelmiştir. Hilmi Yavuz’un ifadesiyle “Doğulu gözlükleri takarak Batı’ya bakma” girişiyle Oksidentalist tepkiler başlamıştır (Yavuz, 1998, s,71). Bu bağlamda, Oksidentalist söylemin öne çıkardığı başlıca eleştiri alanlarından biri “ahlak” meselesidir. Doğu toplumları, kendi kültürel ve manevi miraslarında yer alan ahlaki değerlere vurgu yaparken, Batı’nın bu yönden eksik olduğunu öne sürer. Bu durum, Oksidentalist perspektifte Batı’nın gelişmişlik iddiasını sorgulatan bir unsur hâline gelir. Ahlaki değerler bağlamında Batı’nın geri kalmış olduğu düşüncesi, Doğu’nun üstünlüğünü temellendirmek için kullanılır. Bu çerçevede, makineleşmenin ve kapitalizmin temsilcisi olarak görülen Batı, ahlaki bir rehberlik için Doğu’ya ihtiyaç duyar. Ahmet Mithat Efendi de Batı’nın teknolojik ilerlemesini kabul etmekle birlikte, Batı toplumlarının içsel huzurdan yoksun olduğunu dile getirir. Ona göre Batılı birey, bu huzursuzluğu gidermek amacıyla doğaya yönelmekte ve kaçış yoluyla dinginlik aramaktadır (Okay, 2008, s, 60-61).

Ahmet Mithat Efendi’nin huzursuzluk kavramına yaptığı vurgu ve Batı’nın bu huzursuzluğu tabiatla gidermeye çalıştığını ifade etmesi, bilinçdışı bir Oksidentalist tepki olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşım, Batı’nın teknik ve maddi üstünlüğüne karşılık onun manevi ve ahlaki eksikliklerini ön plana çıkarma eğilimidir. Bu bağlamda, Oksidentalizm yalnızca bir karşı duruş değil, aynı zamanda Doğu’nun kendi değerlerini yeniden anlamlandırma ve meşrulaştırma biçimidir. Jale Parla’nın *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* adlı çalışması, bu düşünsel yönelimi temellendiren önemli bir kaynaktır. Parla’ya göre, yenileşme hareketlerinin temeli Doğu’nun ahlaki ve kültürel kodlarıyla, ona özgü bir dünya görüşüne dayanmalıdır. Bu dünya görüşünün koruyucusu ise toplumsal düzlemde padişah, aile içinde baba figürü ve edebi alanda yazar olarak şekillenir (Parla, 2014, s, 19). Parla’nın da belirttiği gibi Doğu’nun Batı karşısında ahlaki öne çıkarması öteki olarak inşa edilen Doğu’nun kendisini özne, Batı’yı öteki olarak konumlandırmasıyla Oksidentalist bir tepkiye dönüşür. Doğu’nun Batı karşısında erillik kavramıyla hareket ederek Avrupa’yı dişi olarak tasavvur etmesi de Doğu-Batı karşıtlığında kullanılan bir metafordur (Gürbilek, 2004, s, 77-78). Bu metaforun dikkat çekici özelliği ise Doğu’nun erillik altında sahiplenici ve kuşatıcı bir çehreye bürünmesidir.

Oksidentalist söylemde Doğu’nun özne, Batı’nın ise öteki olarak konumlandırıldığı çerçevede öne çıkan temel kavramlardan biri de “maneviyat”tır. Doğu toplumları açısından şehitlik, ölüm ve din gibi olgular, manevî değerlere sahip olmanın ve onları

yüceltmenin göstergeleri olarak görülürken, Oksidentalîst bakış açısına göre Batı bu kavramlara kayıtsızdır. Batı'nın maddî değerlere öncelik vermesi, Doğu'nun ise maneviyatla özdeşleşmesi, bu iki dünya arasında kurulan karşıtlığın belirgin örneklerindendir. Bu ayrım Buruma ve Margalit'in *Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies* adlı eserinde de vurgulanır. Eserde yer verilen bir röportaj, bu durumu somut biçimde yansıtır: İngiliz bir gazeteciyle yapılan söyleşide, bir Doğulu birey, Amerikalıların bu savaşı kazanamayacağını iddia ederek, bunun gerekçesini Amerikalıların kolayı sevmesiyle, kendilerinin ise ölümü sevmeleri arasındaki farka dayandırır. Bu ifade, Batı'nın maddiyatçı yaşam biçiminin Doğu'nun maneviyat temelli değer dünyası karşısında eleştiriye uğradığını gösteren çarpıcı bir örnek niteliğindedir (Buruma- Margalit, 2004, s, 49).

Batı'nın kendisini merkeze alarak uygulamaya çalıştığı Batı medeniyetinin üstünlüğü ilkesine Oksidentalizm manevî unsurlarla karşı çıkmıştır. Doğu toplumlarında Batı'nın üstünlüğünün aksine Doğu toplumları kendi millî ve dinî öğelerini ön plana çıkarmıştır. Söz gelimi Ahıska, bu duruma şu cümlelerle değinir: "Halkın eksikliği Batı'dan gelen teknikler ve araçlarla dolacaktır, ama aynı süreçte Batı'ya yansıtılan-aşırı modernlik, liberallik, ahlaksızlık, tehlikeli etnik grup ve sınıf çatışmaları gibi- uygunsuzlukların törpülenmesi, denetim altına alınması gerekir. Bu uygunsuzlukların panzehri halkta olduğu varsayılan saf, yekpare ve özsel Türk kültürüdür" (Ahıska, 2005, s, 87). Ahıska'nın da vurguladığı üzere, Doğu toplumları kendi kültürel miraslarını, ahlaki yapıları ve manevî değerlerini saf ve bozulmamış olarak görme eğilimindedir; bu doğrultuda da kimliklerini ön plana çıkararak bir özne pozisyonu oluştururlar. Bu bakış açısı, Oksidentalîst bir tepki biçimi olarak Türk toplumlarında da karşılık bulmuştur. Bu çerçevede, Batı'nın eksik ya da zayıf olarak görülen manevî yönleri, Türk kimliği aracılığıyla telafi edilmek istenmiştir. Türk edebiyatında özellikle Tanzimat ve Millî Edebiyat dönemlerinin yazarları, bu söylemsel karşı duruşu metinlerine yansıtmışlardır. Örneğin Ahmet Hikmet Müftüoğlu, millî kimliğin önemini vurgulayan, karamsar bir toplumsal tablodan çıkışın yine Türk kimliğiyle mümkün olduğunu savunan yazarlardandır. Müftüoğlu'nun *Çağlayanlar* adlı eseri, dönemin Oksidentalîst duyarlılıkları çerçevesinde okunabilecek metinlerden biridir. Bu eserde yazar, Batı'nın ahlaki çöküşüne, iki yüzlülüğüne ve güvenilmezliğine göndermelerde bulunurken; buna karşılık Türk kimliğini yücelten ve merkeze alan bir söylem geliştirir. Böylece, Batı eleştirisi üzerinden şekillenen Oksidentalîst bir duruş sergiler.

Batı'nın Ahlaki Erozyonu: Çürümüşlük, İki Yüzlülük ve İhanet Üzerinden

Oksidentalîst Eleştiri

Ahmet Hikmet Müftüoğlu *Çağlayanlar* eserinde Batı'yı bilinçli olarak birçok yönden eleştirir. Yazara göre Batı ülkeleri, Türk devletlerinin hüküm sürdüğü yıllarda medeniyete sahipken Türklerin hükümranlılığının bitmesiyle medeniyetten uzaklaşmış ve yerine kindar, kültürel mirasa zarar veren Batı gelmiştir. Söz gelimi *Sümbül Kokusu* hikâyesinde bahsedilen, "İslâm'ın gözü, Türkün kalbi olan bu, renk ve nur durağı memleket pek temiz, pek mamur, pek güzeldi. Onun yıkık duvarları, Avrupa'nın dargın sisler, durgun isler

altında, kaba, kirli, kara, matemli kâşanelerinden daha güler yüzlüdür... Onun çarpık kavuklu, yan fesli harap mezarlıkları buraların dârülfelâsefelerinden, kütüphanelerinden daha manalı, daha düşündürücüdür. Oranın hamalları, fakirleri buranın lortlarından, milyonerlerinden daha asil, daha civanmerttir... Buranın düzgün, kara sokaklarından oranın beyaz, mavi kaldırımli eğri yolları, daha nurani, daha neşelidir... Avrupa'nın bir şehir büyüklüğündeki fabrikalarından, içlerinde bir hünerverle bir çırak çalışan küçük dükkânların ma'mûlâtı daha sanatlı, daha kıymetlidir..." (Müftüoğlu, 2006, s, 70). cümleleriyle yazar, kurmaca dünyada görüşünü açıklar. Belirtilen alıntıda Doğu'nun temizlik anlayışı, insanının davranışları, sokakları Batı karşısında üstün tutulmuştur. Oksidentalit tepkinin görüldüğü bu cümlelerde Doğu'nun temiz olması arka planda Batı'nın kirliliğine atıftır.

Müftüoğlu'nun Oksidentalizm bağlamında malzemeler barındıran bir diğer hikâyesi *Turhan Nasıl Çıldırdı*'dır. Turhan'ın Batı medeniyetini eleştirdiği bu hikâye, Oryantalit olarak Batı'nın Doğu'ya olan kinine, değerbilmezliğine ait malzemeler barındırmasının yanında bir Doğulu olarak Batı'ya güvenilmemesi gerektiğini de iddia etmektedir.

"Viyana'da Stefan Kilisesi'ne kadar girmiş olan İslam düşmanlığını gösteren ve intikam hissini uyandıran kabartma taş levhaya nefretle baktı. Şehremaneti Müzesi'nde Kara Mustafa Paşa'nın resmini ve bedbaht kumandana nispet edilen kesik kelleyi ve gömleği gördü. Diğer müzede Bosna Hersek fatihi Kasım Bey'in kılıcını, Sokullu Mehmed Paşa'nın üstünde esma-i hüsnâ hakkedilmiş tulgasını, Türk bayraklarını, Ziget, Petervaradin, Zanta muharebeleri levhalarını tedkik etti. Avusturya'da siyah şarapla şampanyayı karıştırarak "Türk kanı" namı verdikleri içkiyi içenlerin keyfine adâvetle baktı. Macarların mukaddes addettikleri Sent Estvan tacının iç tarafında Türk Kralı Geza yazılı olduğunu ve hicretin beşinci asrından beri Şark İmparatorları tarafından dahi Macarların Türk oldukları kabul edildiğine vâkıf oldu. Peşte'deki Macar müzesinde, Mohaç muharebesi esnasında Macar Kralı Layoş'un vefatını, Belgrad muhasarasını musavver levhaları, Peşte'deki Körut Meydanı'nda ve Sigetvar kasabasındaki Zrinyi namına dikilen heykellerde Osmanlı bayraklarının muhakkar vaziyetini gördü" (Müftüoğlu, 2006, s, 80-81).

Turhan üzerinden oluşturulan Batı algısı, genel çerçevede yıkıcılık, kindarlık ve kültürel mirasa saldırganlık üzerinden okuyucuya sunulur. Bu yönüyle Batı'nın kendinden olmayana nefret söylemini ön plana çıkarır.

Batı'nın Osmanlı mirasına karşı kayıtsız kalmasının yanında kindarlığına değinen Müftüoğlu, Batı medeniyetinin Oksidentalit tavrıyla güvenilmezliğini ifade eder. Bu durum yine Turhan üzerinden şu cümlelerle ifade edilir.

"Paris'te Lüksemburg Müzesi'nde "Şerifin Adaleti" namıyla bir sarıklı herifin dört kadını kestiğini musavver ressam Benyamin Constan'ın tablosunu temaşa ederken bu gazezkâr hayâl mukabelesinde titredi" (Müftüoğlu, 2006, s, 81).

Ahmet Hikmet Müftüoğlu, ilgili pasajda Fransa örneği üzerinden Batı'nın Doğu'ya dair kurgusal ve önyargılı imgeler yarattığını gözler önüne serer. Sarıklı bir adamın dört kadınla evlenmesi ve onları keyfince cezalandırabileceği yönündeki algı, Batı'nın Doğu'yu

çarpıtarak sunduğu tipik söylemlerden biri olarak ele alınır ve buna karşı bir bilinç geliştirilmesi amaçlanır. Eserdeki kurmaca karakter Turhan, bu tepkinin taşıyıcısı olarak işlev görürken; gerçekte Müftüoğlu, Batı'nın ideolojik ve taraflı bir bakış açısı benimsediğine dikkat çeker. Turhan'ın bu kez İspanya'ya yönelmesi ise Batı'nın kültürel mirasa yaklaşımındaki çelişkiyi vurgulamak içindir. Batı, her ne kadar kendisini medeniyetin ve insan haklarının savunucusu olarak tanıtsa da, Doğu'nun kültürel değerlerine yönelik tutumunda ikiyüzlü davrandığı ima edilir. Böylece, Batı'nın evrensellik iddiası sorgulanır ve ahlaki üstünlüğüne dair eleştirel bir bakış sunulur.

“Sekiz yüz sene İslam nurunun parıldadığı İspanya'ya geçti. Endülüs hükümdarı Abdurrahman-ı evvel tarafından inşa edilen ve bugün kiliseye tahvil edildiği cihetle menendsiz ziynetlerinin, oymalarının ve nefis hatlı Kur'anîyenin üstüne badanalar sürülen 1093 mermer sütunlu ve 19 kapılı Kurtuba Camii'nin harabesini ziyaret ve nasılsa mahfuz kalan mihrabının ihtişamı ve rûhaniyeti önünde secde etti” (Müftüoğlu, 2006, s, 81).

Müftüoğlu bu cümlelerle Batı'nın değerbilmez tavrını göstermekle birlikte acımasız, kindar yaklaşımını da Turhan'ın gözüyle okuyucuya sunmaya devam eder. Müftüoğlu, Batı'nın kindarlığını ve acımasızlığını göstermek bununla birlikte bu medeniyete güvenilmemesi gerektiğini Turhan'ın gözüyle okuyucuya aktarmaya şu cümlelerle bir kez daha ifade eder:

“Sarayın arslanları, iki hemşire, İbni Saraç, adalet dairelerini ziyaret etti. Arslanlar avlusunda “Elbereke” denilen havuz başında daldı. Bu havuzun etrafında İbni Saraç ailesinden, İspanyolların boğazladıkları otuz altı kişinin kanlı başlarının bu havuz içine atıldıklarını gözünün önüne getirdi. İslam müsaadekârlığı muvacehesinde Hristiyan taassubunun ne cehennemî bir çirkinliği olduğunu bir kere daha anladı” (Müftüoğlu, 2006, s,82).

Müftüoğlu'nun Oksidentalizm noktasında temas ettiği bir diğer nokta Batı'nın Türk hâkimiyetinde huzurlu ve medeni olduğu inancıdır. Yazara göre Batı, Türk hakimiyeti altındayken huzura ermiştir.

“O hâlde ki Viyana surlarından Hindistan sahilleri, Kafkasya dağları ve Dinyeper nehirleri arasında bulunan bütün Hristiyanlar, nüfuzu İstanbul'dan Galata'ya bile geçemeyen o miskin Bizans'ın kilise reisinin asası etrafında, yalnız İslam kılıcı sayesinde toplanmışlardı. Dünya yüzünde Ortodoksluk icat olunalı hiçbir Hristiyan hükümdar, hiçbir Bizans imparatoru Rumlar'a, Rumluğa Türk padişahları kadar hizmet etmemişti. Cihangirliğimizin büyük kısmı, Fener Patrikliği'nin faydasına, Ortodoksların ittihadına yaramıştı. Rum kilisesinin en büyük, en kuvvetli istavrozunu Türk yatağanı yontmuş, Fener'in en parlak kandilini Türk meşalesi yakmıştı” (Müftüoğlu, 2006, s, 106).

Bu cümlelerde de görüldüğü gibi Türk hakimiyeti yalnızca Batı'yı değil aynı zamanda Batı'nın olmazsa olmazı Hristiyanlığı da birleştirmiştir. Yazarın meşale olarak ele aldığı bu durum arka planda derin anlamlar barındır. Başka bir ifadeyle, mezhep savaşlarına sahip olan Batı medeniyeti ve Hristiyanlık, Türkler sayesinde dinde birlikteliğe sahip olmuştur. Bu duruma benzer olarak yine yazar Türklüğü ön plana çıkarır.

“Medeniyetin bedeviyete hücumu! Öyle mi? Biz taassup, gayz, fesat, riya irinleri içinde, günlük kokuları altında çürüyen Bizans'ı ne yaptık? İstanbul'u nasıl bulduk? Bugün ne

hâldedir? Bir güzellik meşheri yaptık, (Ayateodori) Kilisesi'ni Gül Camii'ne çevirdik. Bu mudur tahribimiz? Onlar camilerimizi ne yaptılar? Onlar... Medeni Hristiyanlar! O camiler—ki göbeklerinde rûhânî ve ebedi çiçekler açmış, şirin, temiz halılarıyla üstlerinde Hazret-i İsa alnı tozlanmadan secde edebilirdi— utanmadan onlar ne yaptılar? Ahır yaptılar. Tozlu kiliseleri, Ayasofyaları, Allah için görsünler, saçımızı süpürge ederek nasıl temizledik?” (Müftüoğlu, 2006, s, 108)

Bu noktada Oksidentalit söylemle Batı'nın değerbilmez tutumuna karşı Doğu'nun hizmet anlayışı ön plana çıkarılır. Yazara göre Batı, kültürel ve tarihi mirası ayaklar altına alırken Doğu mirasa sahip çıkar ve medeniyetin asıl sahibidir.

Batı'nın sürekli ön plana çıkardığı medeniyet, yazara göre inandırıcılığını yitirmiştir. Bu anlamda Batı'nın medeniyet adı altında sömürgeci politikasına bir tepki ortaya çıkmıştır.

“Artık, medeniyetten, bu yalan medeniyetten, bu sarraf, bu haydut medeniyetinden nefret ediyorum. Ortadan makineyi, makinenin terakkisini çıkar; medeniyetten ne kaldı? Ne ahlak var, ne vefa var! Ne şeref var, ne muhabbet var! Ne büyüklük var, ne güzellik var! Hiç, hiçbir şey yok! Yalnız meydanda bir makine kuvveti, bir de hayvanlık ihtisası var...” (Müftüoğlu, 2006, s, 107)

Yazarın bu alıntıda ele aldığı durum, Oksidentalit bakış açısından son derece dikkat çekici bir örnek teşkil eder. Müftüoğlu, Batı'nın ahlaki zaafılarını maddi zenginlikle perdelemeye çalıştığını ima ederken, yalan, haydutluk ve toplumsal yozlaşma gibi olumsuz nitelikleri Batı toplumu ile ilişkilendirir. Bu bağlamda, Batı eleştirisi yalnızca kültürel bir farkı değil, aynı zamanda ahlaki bir ayrışmayı da vurgular. Buna karşılık, Türk milleti ve kimliği ise yazar tarafından bu eleştirilen yozlaşmış yapının karşısında, ahlaki değerlere sahip çıkan bir özne olarak konumlandırılır. Böylece yazar, Doğu'yu temsil eden Türk kimliğini, Batı'nın çürümüşlüğüne karşı bir ahlaki alternatif olarak sunar.

“Maddi menfaate ehemmiyet vermezsin. Para denilen maden parçasına itibar etmezsin. Suçun budur. Müsripliği asalet icabı sayarsın” (Müftüoğlu, 2006, s, 62).

Müftüoğlu'nun Oksidentalit bağlamda Batı'yı eleştirdiği bir diğer nokta ise Batı'nın her zaman ihanete meyleden yapısıdır.

“Daima hıyânet, her zaman ihanet!.. Fransa Kralı Birinci Fransuva bir taraftan kendisini Şarlken'in esaretinden kurtaran Süleyman Kanuni ile bir tedâfüî, tecavüzî bir ittifak akdeylediği esnada diğer taraftan Papa Onuncu Leon ve Navar Kralı ile Türkiye'nin taksimi için senetler teati ediyordu. Ahlakın, namusun bu mertebe ayaklar altına alındığı bu tarihî vaka Hristiyanların taahhütlerine, ihlâslarına, vicdanlarına ne derece inanmak lazım geleceğini gösterir” (Müftüoğlu, 2006, s, 111).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun anlatısında Batı, ahlaksızlık, namussuzluk ve ihanet gibi olumsuz nitelikleriyle, materyalist bir düzlemde eleştirilir. Bu söylem, Oksidentalit bir çerçevede Batı'ya yönelik güçlü bir tepkiyi yansıtır. Buna karşılık, Doğu ise ahlaki bütünlüğe sahip, erdemli ve değerlerine bağlı bir kimlik olarak idealize edilir. Böylece, Müftüoğlu'nun anlatısında Doğu, Batı'nın yozlaşmış

yapısına karşı ahlaki bir üstünlükle konumlandırılır; bu da Oksidentalîst söylemin tipik örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Türk Kimliğinin Anlamlandırılması: Batı'nın Ötekileştirdiği Doğu'nun Sesi

Millî kimlik, Oksidentalîst bağlamda, Batı'ya yönelik eleştirel söylemin karşısına konumlandırılan ve bu söylemi taşıyan temel yapı taşlarından biri olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle, "öteki" olarak inşa edilen Batı kimliğine karşılık, Doğu'nun kendi özgün kimliğini yeniden tanımlama ve güçlendirme ihtiyacı doğar. Batı'nın Doğu üzerinde kurmaya çalıştığı tahakküm, çoğunlukla Batılılaşma yönündeki dayatmalarla kendini gösterirken; Oksidentalîst perspektifte bu yönetime karşı yerel, otantik ve Doğulu bir kimlik inşa edilir. Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Çağlayanlar* adlı eserinde Batı'nın ahlaki çöküntüsünü, değer bilmezliğini ve kinci tutumunu eleştirerek Oksidentalîst bir söylem geliştirir. Bu söylemin sürdürülebilir ve inandırıcı olabilmesi için ise, olumlu anlamlarla yüklenecek alternatif bir kimlik ve değer sistemi gereklidir. Müftüoğlu bu ihtiyacı, Türklüğü merkeze alarak karşılar ve böylece Doğu-Batı ayrımını daha da belirginleştirir.

"Oğul! Ey Türk oğlu! Alnını yükselt, göğsünü ger, etrafına gurur ile bak! Ayağının altında görünen şu geniş cihanın hâkimi sensin, senin neslin olacaktır. Kâinatın en büyük kahramanları, cihangirleri bütün sende doğacaktır. Maşrıktaki Çin'in payitahtından, magribteki Septe Boğazı hizasına kadar olan yol senin atlarının ayaklarının altında çiğnenecektir" (Müftüoğlu, 2006, s. 25-26).

44

Bu cümlelerde açıkça görüldüğü gibi yazarın merkeze koyduğu kimlik Türklüktür ve bu kimlik Doğu'dan Batı'ya kadar hâkim olması arzulanan bir kimliktir. Bu noktada Müftüoğlu Oryantalizm'i eleştirirken Doğu noktasında self-oryantalîst bir kavrama bürünmüş olabilir. Diğer bir ifadeyle, Batı'ya karşı Türklük kimliğini öne çıkaran yazar Oksidentalîst bir tavır sergilerken Doğu'ya karşı da Türklüğü öne çıkarmasıyla Doğu'daki geri kalmışlığı giderecek bir kimlik ön plana atmıştır. Müftüoğlu'nun kurmaca düzlemde Türk milletinin her koşulda merkezde olması fikri "Yırtık poturunla da vakursun; mahkûm olsan da hâkimsin; temellükten ziyâde tecebbüre meyyalsin; fikrinde azmin gibi sabitsin; sertsin, sertliğinde kabalıktan, bayağılıktan ziyade amiriyet kuvveti, necâbet laubaliliği vardır. Hiddetle yıldırım gibi gürlediğin hâlde rikkâtle bulut gibi ağlarsın; safiyette bir melek, ısrarda bir devsin... Onun için dünyada eşi bulunmaz bir millet olmuşsun" cümleleriyle ifade edilir (Müftüoğlu, 2006, 66).

"Öteki" olarak konumlandırılan Batı karşısında Türk kimliğinin yüceltilmesi ve savunulması, Müftüoğlu'nun eserinde belirgin bir Oksidentalîst tepki olarak ortaya çıkar. Yazar, Türk kimliğini yalnızca bir aidiyet biçimi olarak değil, aynı zamanda liderlik vasfı taşıyan, merhametli, temiz ve yardımsever bireylerin taşıdığı ahlaki bir değerler bütünü olarak kurgular. Bu idealize edilmiş kimlik, Batı'nın sahip olmadığı ya da kaybettiği değerlere karşı bir üstünlük göstergesi olarak sunulur. Kurmaca düzlemde Batı, merhametten yoksun, zalim ve ahlaki olarak kirli bir yapı olarak temsil edilirken; Doğu, özelde ise Türk kimliği, bu yozlaşmış yapının karşısına ahlaki ve insani bir alternatif olarak

konumlandırılır. Böylece Müftüoğlu, Oksidentalit söylemi sadece bir karşıtlık biçimi olarak değil, aynı zamanda kimlik inşasına yönelik olumlu bir strateji olarak da kullanır.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu *Yarayı Kanatan* adlı hikâyesinde ise Doktor Pertev üzerinden kendi vatanına yüz çeviren insanları eleştirir. Yazara göre Avrupa'ya giden ve dejenere olan insanların kendi kimliklerine, geleneklerine karşı çıkması kabul edilemez.

“Siz musikimizi bilmiyorsunuz. Birkaç gün Fransa’da kalmakla kendi vatanındaki güzellikleri görememek körlüktür, nankörlüktür. Garp musikisi sunidir, kalpten gelmez. Wagner bir koca davul, Beethoven bir boş tenekedir. Nihaventten pek güzel opera olur. Şark nağmelerinin inceliklerini piyano ihtiva edemez” Müftüoğlu, 2006, s, 33).

Yazarın burada Doktor Pertev’e cevap verdirirken kendi kimliğini öne çıkarması ise Oksidentalit bağlamda önemlidir. Bu noktada Batı musikisinin suniliği, Batı’nın önemli görülen yazarlarının değersizleştirilmesi karşı tepki olarak belirtilebilir. Yine Turgut Bey’in Doktor Pertev’e verdiği cevap Türk kimliği ve Doğu değerlerinin yüceltilmesi, Batı’nın ötekileştirilmesi bakımından önemlidir.

“Emin olun ki Konya’daki Selçukî âsâr-ı bakiyesi, Atina’nın Akropol harabelerine muâdildir... Gülmeyiniz. Bunu Konya üzerine Almanca ve Fransızca yazılmış eserleri okur ve mahallinde tetkikatta bulunursanız anlarsınız” (Müftüoğlu, 2006, s, 35).

Yazarın Türk kimliğini öne çıkardığı bir diğer hikâye ise *Altın Ordu*’dur. Avrupa’nın öteki olarak dışlanmışlığına göndermede bulunmakla birlikte tepki yine Türk kimliği ile verilir

“Günler, geceler, haftalar, aylar geçti. Nuh tufanı gibi dünyanın devrânını, tarihini değiştirecek olan bu ikinci tufan bir “Türk tufanı” idi. Bu tufanın her damlasında beşeriyetin nesl-i âtisi için bir baba hüviyeti saklı idi... Bu tufan Avrupa’nın o zaman için, yıpranmış, paslanmış çehresini yıkacak, bu tufan ruhlara cila, gönüllere muhabbet, adalâta kuvvet verecek, çelimsiz kadınlardan gürbüz çocuklar peyda edecekti” (Müftüoğlu, 2006, s, 56).

Müftüoğlu’na göre Türk kimliği baba hüviyeti başlığı altında Doğu’nun sahiplenici ve koruyucu rolüne gönderme olabilir. Yine bahsedilen kimlik Batı’nın da sorunlarını giderici, temizleyici bir roldedir.

Müftüoğlu’nun Türk kimliğini diğer hikâyelerine göre daha fazla öne çıkardığı *Turhan Nasıl Çıldırdı* hikâyesi dil sömürgeciliğine karşı da bir tepkidir. Turhan’ın sokakta farklı dillerdeki yazıları görerek buna tepki göstermesi Oksidentalit söylemde dikkat çeker.

“Turhan sokakta, duvarlarda ve camekânlardaki, dükkânların üstlerindeki Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca hatta Rusça ilanlara, yaftalara, reklamlara bakar, “Yarabbi! Bu memlekette bir zabıta, bir şehremaneti, bir matbuat nizâmnâmesi yok mu?” diye feryat ederdi. Çünkü Avrupa’nın hiçbir tarafında yerlilerin lisanından başka bir dil, bir yazı ile sokaklarda ilan, yafta görmemişti. Burası Babil Kulesi miydi?” (Müftüoğlu, 2006, s, 88)

Turhan genel anlamıyla Türk kimliğini tarihi, kültürel miras, medeniyet ve dil sömürgeciliği karşısında savunur. Müftüoğlu’nun sözcüsü konumunda olan Turhan pasif

bir konumda olmayıp Oksidentalit tepkiyle öteki olarak konumlandırılan Batı'yı çeşitli yönlerden eleştirir.

Sonuç

Batı medeniyetinin Doğu'yu ötekileştirerek sömürgeleştirme ve tahakküm altına alma çabalarına karşılık gelişen bir düşünsel tepki olarak Oksidentalizm ortaya çıkmıştır. Oryantalizm'in karşıtı olarak şekillenen bu yaklaşımda, Batı olumsuz bir biçimde konumlandırılırken, Doğu'nun kültürel, ahlaki ve kimliksel değerleri yüceltilir.

Oksidentalit söylem, Batı'nın üstünlüğü karşısında Doğu toplumlarının aşağılanmasına itiraz eder; bu itiraz Türk edebiyatında da karşılık bulur. Özellikle Türkçü söylemiyle tanınan Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Çağlayanlar* adlı eserinde Oksidentalit bir perspektifle Batı'yı eleştirmiş, Türk kimliğini ise merkeze alarak idealize etmiştir. Eserde, Turhan karakteri aracılığıyla kurmaca düzlemde Batı'nın samimiyetsizliği, değer tanımazlığı ve kin dolu yapısı eleştirilirken, Türk kimliği ve medeniyet anlayışı erdemli ve üstün bir konuma yerleştirilmiştir.

Bu çalışma kapsamında, *Çağlayanlar* eseri üzerinden hareketle millî kimlik inşasında Türk kimliğinin Batı karşısındaki konumu analiz edilmiştir. Bu yönüyle Türk kimliği, Doğu'yu temsil eden güçlü bir özne olarak kurgulanmış ve Batı'nın ötekileştirici söylemine karşı bir alternatif olarak sunulmuştur.

Kaynaklar

46

- Ahıska, M. (2005). *Radyonun sihirli kapısı "Garbiyatçılık ve politik öznellik"*. Metis Yayınları.
- Arlı, A. (2004). *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*. Küre Yayınları.
- Buruma, I., Margalit, A. (2004). *Occidentalism "The west in the eyes of its enemies"*. Penguin Press.
- Bulut, Y. (2007). Oryantalizm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde (C 33). Türkiye Diyanet Vakfı*.
- Çaycı, A. (2018). *Oryantalizm, Oksidentalizm ve sanat*. İnsan Yayınları.
- Eagleton, T., Jameson, F., Said, E. W. (1993). *Milliyetçilik, sömürgecilik ve yazın* (Şen Süer Kaya, çev.). Kbalcı Yayınları.
- Gürbilek, N. (2004). *Kör ayna, kayıp şark: "Edebiyat ve endişe"*. Metis Yayınları.
- Metin, A. (2011). *Bilimsellik, karşı söylem ve düşünce tarzı bağlamında oksidentalizm*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Müftüoğlu, A. H. (2006). *Çağlayanlar* (Mustafa Özçelik, haz.). Beyan Yayınları.
- Okay, O. (2008). *Batı medeniyeti karşısında Ahmed Mithad Efendi*. Dergâh Yayınları.
- Parla, J. (2014). *Babalar ve oğullar, Tanzimat romanının epistemolojik temelleri*. İletişim Yayınları.
- Said, W. E. (2013). *Şarkiyatçılık "Batı'nın şark anlayışları"* (Berna Ülner, çev.). Metis Yayınları.
- Saygın, A. (2015). 20. Yüzyıl Türk düşüncesinde Garbiyatçılık (Oksidentalizm) üzerine bir inceleme. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Yavuz, H. (1998). *Modernleşme, oryantalizm ve İslam*. Boyut Yayınları.

Yavuz, Ş. (2006). Takdirden tahayyüle: Dinin kadastralaşması ve varlığın ötekileştirilmesi bağlamında Oksidentalizmi yeniden düşünmek. *Marife Dergisi*, 6/3 2006: 107-122.